

Antidogma - Susan Blackmore: A vallások mint mémplexek

2014 január 04. Flag

Szöveg méret

Mentés

-
-
-

- [0](#)

Még nincs értékelve

Mérték

Tetszik vagy nem tetszik, különféle vallások vesznek körül bennünket. A világ nagy vallásai évezredek óta fennmaradtak, befolyásolják kalendáriumainkat, pihenőnapjainkat, műveltségünket és neveltetésünket, hiedelmeinket és erkölcsünket.

Az emberek világszerte szédít? mennyiség? id?t és pénzt áldoznak isteneiknek, és pompás építményeket emelnek, hogy ezekben végezzék szertartásaikat. Semmilyen módon nem szabadulhatunk a vallásoktól, de a memetika révén megérthetjük, hogyan és miért gyakorolhatnak ekkora hatalmat.

A világ valamennyi nagy vallása apró kultuszként kezdte pályafutását, rendszerint egy karizmatikus vezet?vel, és az id?k folyamán aztán némelyikük emberek milliárdjai között terjedt el az egész bolygón. Képzeljük el, milyen rengeteg apró kultusznak kellett virágoznia a világtörténelem folyamán. A kérdés az: ez a néhány miért maradt fenn, hogy hatalmas vallássá válják, míg dönt? többségük egyszer?en elenyészett vezet?jük halála vagy híveik kis csoportjának szétszóródása miatt.

Dawkins els?ként adott erre memetikai magyarázatot (Dawkins, 1986, 1993, 1996b), bár a vallásról megfogalmazott gondolatait gyakran bírálták (Bowker, 1995; Gatherer, 1998). A római katolikus vallást vette példának. A katolicizmus mémjei közé tartozik egyebek között a mindenható és mindentudó Isten eszméje, az a hit, hogy Jézus Krisztus az Isten fia volt, aki született Sz?z Máriától, kereszthalála után feltámadott, így most (és mindörökké) meghallgatja imáinkat. Ráadásul a katolikusok még abban is hisznek, hogy papjaik a gyónás után megszabadítják ?ket b?neikt?l, a pápa szó szerint Isten nevében beszél (Ha például hittételekkel kapcsolatban nyilatkozik (a fordító megjegyzése).), és amikor a papok miséznek, a kenyér és a bor szó szerint Krisztus testévé

és vérévé változik.

Akit nem fertőztek meg a kereszténység mémjei, annak végső soron bizarrnak tűnnek ezek az eszmék. Hogy lehet egy láthatatlan Isten egyszerre mindenható és mindentudó? Miért kell elhinnünk azt a két évezredes mesét, hogy egy szűz szülte meg gyermekét? Mi a jelentősége annak, ha azt mondjuk, hogy a bor „szó szerint” Krisztus vérévé változik? Hogyan halhatott meg valaki a bűneinkért, amikor még meg sem születünk? Hogyan támadhatott fel a halálból, és hol tartózkodik most? Hogyan fejtheti ki hatását egy némán magunkban elmondott imádság?

Sokféle állítással találkozhatunk, amely szerint az imádság hatásosan gyógyítja a betegeket, és erre még egy kevés kísérleti bizonyíték is akad (Benor, 1994; Dossey, 1993), de a kísérletek közül nem sokat ellenőriztek megfelelően a placebohatás, az elvárások és a spontán felépülés szempontjából, sőt egyes esetekben az tűnt ki, hogy a legmélyebben vallásos emberek a legkisebb valószínűséggel gyógyultak fel heveny betegségekből (King és mtsai, 1994). Az igények ellenére, noha az emberek évszázadokon keresztül imádkoztak uralkodócsaládjaik és államfők egészségéért, nem sok eredmény mutatkozott, és napjaink modern vallásos gyógyítói is képtelenek bármilyen számottevő különbség elérésére a kórházakban. És akkor itt van még az a töméntelen háború, amelyben mindkét oldalon teljes természetességgel imádkoznak Istenhez, hogy segítse meg honfitársaikat, és ölje meg az ellenséget. Mégis az egész világon emberek milliói vallják magukat katolikusnak, és imádkoznak Jézushoz, annak anyjához, Máriához és az Atyaistenhez. Értékes idejükből és pénzükből rengeteget áldoznak arra, hogy támogassák és terjesszék hitüket, ugyanakkor a katolikus egyház a világon a leggazdagabb intézmény. Dawkins (1993) elmagyarázza, hogy a vallásos mémek, ha nem is igazak, de sikeresek lehetnek.

A katolikus Isten egész idő alatt figyel, és megbünteti az engedetlen embereket. Parancsolatainak megszegőire a legrettenetesebb büntetések várnak: például örökké fognak égni a pokolban. Ezeknek a fenyegetéseknek nehéz a végére járni, mert az Isten és a pokol láthatatlan, és a félelem már gyermekkortól elkísér. Az egyik barátom mutatott egy könyvet, amely gyermekkorának egykori kincsei közé számított. Egy jó kisfiú és egy rossz kisfiú képe volt benne. Ha valaki széthajította kabátjuk két szárnyát, a jó kisfiú belsejében egy fehér és fényesen sugárzó szívet talált, míg a rossz kisfiú szívére annyi fekete pötty borította, ahány bűnt elkövetett. Képzelnék el ennek a képnek az erejét, ami kor nem láthatunk bele saját testünkbe, és csupán arra kényszerülünk hogy elképzelnék a kis fekete pöttyöket, amint egyre csak gyűlnek amikor beszélgetünk az osztályban, vagy puskázunk dolgozatírás közben; amikor elveszük a névünk játékát, vagy elcsenjük a csokoládés kekszet; amikor csúnya gondolatok járnak a fejünkben, vagy kételkedünk Isten igazságosságában és jóságában... mindegyik egy-egy fekete pötty.

Miután félelemben nőttünk fel, a katolicizmus megszabadít ettől bennünket. Ha Krisztus felé fordulunk, megbocsátást nyerünk. Ha töredelmesen megbánjuk bűneinket, ha katolikusként neveljük fel gyermekeinket, ha rendszeresen járunk misére, Isten meg fog bocsátani nekünk még akkor is, ha értéktelenek és bűnösök vagyunk. Isten szeretete mindig rendelkezésünkre áll, de megvan az ára, és ezt az árat sokszor észre sem vesszük, mert annyira készségesen fizetjük meg. Ez az ár a nagy mennyiségű idő, energia és pénz, amit befektetünk vallásunkba - más szavakkal a mémek javára dolgozunk. Ahogy Dawkins rámutatott, a katolikusok kitartóan dolgoznak, hogy terjesszék katolicizmusukat.

Korábban már ismerttettem néhány mémtrükköt, amelyet a New Age mémplexei használnak. Mindezek megtalálhatók a vallásokban is. Először is, a földönkívüli eltérítés és a halál közeli élmény mémjeihez hasonlóan, a vallások valódi feladatot látnak el. Választ kínálnak egy sor olyan kérdésre, amely egyidőben az emberiséggel, mint például: Honnan származunk? Miért élünk itt? Hová kerülünk halálunk után? Miért van tele a világ szenvedéssel? A vallásos válaszok talán hamisak, de legalább válaszok. A vallásos elkötelezettség azt az érzést keltheti az emberekben, hogy valahová tartoznak, és azt is kimutatták, hogy az idősek körében javítja a társadalomba való bekapcsolódást (Johnson, 1995). A vallások olyan hasznos szabályokat is magukban foglalhatnak az életmódra vonatkozóan, mint például a judaizmus étkezési törvényei vagy a tisztaság és a higiénia szabályai, amelyek egykor megóvhatták az embereket egyes betegségektől. Ezek a hasznos feladatok más mémek boldogulását is segítik.

Az igazság trükkje szabadon alkalmazható. Jó néhány vallásban az Isten és az Igazság gyakorlatilag egymás megfelelője. Aki visszautasítja a hitet, elfordul az igazságtól; aki megtérít másokat, igaz hittel ajándékozza meg őket. Ez talán furcsának tűnhet, amikor annyi vallási állítás világosan hamisnak látszik, de számos ok indokolja hatékony működésüket. Például akinek a vallással kapcsolatban mély élményei vannak, hajlamos arra, hogy felvállalja ennek a vallásnak a mémjeit; aki szeret vagy csodál valakit, kételkedés nélkül elhiszi annak igaznak vélt állításait; végső soron az emberek még hazudhatnak is Istenért, és sikerül meggyőzniük magukat, valamint másokat, hogy ezt az igazság nevében teszik - amikor például a „kreacionista (a teremtés tanában hívő) tudósok” ezt állítják: „Az Igazság az, hogy a Föld csupán hatezer éves, és ezt azzal támasztják alá, hogy közben tagadják a megkövesedett csontleletek létezését, vagy azt állítják, hogy a teremtés óta a fénysebesség lelassult, és csak

ebből ered a gigantikus világegyetem, valamint bolygónk régiségének illúziója" (Plimer, 1994).

A szépség megihletti a hitet, és közelebb visz bennünket Istenhez. A világon a leggyönyörűbb épületeket Buddha, Jézus és Mohamed nevében emelték. Nemkülönböztetve gyönyörű szobrok és vonzó történetek találhatóak a hinduizmusban; de ugyanígy léteznek színes ólomberakásos üvegablakok, áhítatot keltő festmények és illusztrált kéziratok; felemelő zeneművek, amelyeket remegő gyermekek és hatalmas kórusok énekelnek, vagy amelyek hatalmas orgonákon zengnek fel. A mély érzelmek végül a vallásos mámorban és elragadtatásban csúcsosodnak ki, ami magyarázatot követel - és kap. Az ekstázis eléggé valódi, de a mémek szemszögéből a szépség csak egy másik trükk, amely segíti szaporodásukat.

Az önzetlenség trükkje áthatja a vallási tanításokat. Sok hívő valóban jó ember. Hite nevében segít felebarátain, pénzt ad a szegényeknek, igyekszik becsületesen és erkölcsösen élni. Ha ez sikerül neki, az emberek általában megszeretik és csodálják is, ezért hajlamosabbak is, hogy példaképüknek tekintsék és utánozzák. Ilyen módon nemcsak a jó és a becsületes magatartás terjed, hanem mindaz a vallásos mém is, amely ehhez a magatartáshoz kötődik. Ezzel együtt jár a jó magatartás látszata. A képmutatás akkor virágozhat, amikor a jóságot nemcsak jóindulatú és önzetlen magatartásként határozzák meg, hanem hozzátartozik a vallás parancsolatainak és kötelezettségeinek a betartása is. Az egyházaknak, templomoknak és zsinagógáknak adományozott pénz legnagyobb részét nem a szegényekre vagy a szükségét szenvedőkre fordítják, hanem a vallási mémek fenntartására, még hozzá azáltal, hogy gyönyörű épületeket emelnek, és fizetik a papságot. A mémeket terjesztő tevékenységeket szintén "Jónak" állítják be, még ha hasznuk megkérdőjelezhető is, mint amikor például imákat mondanak egy meghatározott időben, hálát mondanak az égnek minden étkezéskor, és a hét egy napját az Úr imáadására tartják fenn. Ilyen módon minden hívő rengeteget áldoz idejéből a hit fenntartására és terjesztésére.

Sokan szentként tisztelik Teréz anyát. Valóban, nemsokára hivatalosan is szentté avatja a katolikus egyház. Rajongói a valódi önzetlenség és önfeláldozás híveinek tekintik. De mit tett tulajdonképpen? Kalkutta lakói közül sokan azzal vádolják, hogy elterelte a figyelmet a város szegényeinek valódi szükségleteiről, rossz hírbe keverte Kalkuttát, és csak azokat segítette, akik készek voltak elfogadni a katolikus tanításokat. Kétségtelenül hevesen ellenezte a magzatelhajtást és a fogamzásgátlást. Az általa támogatott emberek körében sok olyan nő is megfordult, aki nem tudott hozzájutni fogamzásgátló tablettákhoz, de nem sok esélye volt arra, hogy elkerülje a megerőszakolást, és ha emiatt áldott állapotba került, szinte semmilyen egészségügyi ellátásban nem részesülhetett. Teréz anyát katolikus meggyőződése alapján mégis állhatatosan ellenezte azt az egy dolgot, ami a legalapvetőbb segítséget nyújthatta volna mindegyiküknek: hogy szabadon dönthessenek testükről termékeny életszakaszukban. Bármit gondolunk is arról, hogy mennyire segítette valójában Kalkutta éhező lakóit, nem kétséges, hogy magatartása hatékonyan terjesztette a katolikus mémeket az önzetlenség fortélyának alkalmazásával.

Még az ördögöt és a kegyetlenséget is be lehet állítani "jó"-nak. A Korán államaiban jónak számít, hogy száz korbácsütést mérnek a házasságtörő nőre, és semmilyen sajnálat nem jár neki. Azt gondolhatnánk, a muzulmán nők elkerülhetik ezt oly módon, hogy nem követnek el házasságtörést, de Warraq (1995) kínos részletességgel elmagyarázza, milyen az élet azokban az országokban, ahol szigorúan ragaszkodnak az iszlám törvényeihez. A nőknek nincs erejük ahhoz, hogy ellenálljanak a szexuális zaklatásnak, és utána el kell fogadniuk a büntetést, mialatt a férfiak, akik meggyalázták őket, szabadon távozhatnak. Mivel a nők megvetés tárgyai, egy férfi feltételezhetően nem érint meg olyan nőt, aki felett nincs hatalma. A nőket ennélfogva rendszeresen elzárják a külvilágtól, és ha mégis kiengedik őket, a férfi mögött kell haladniuk, és öltözködésük sem lehet akármilyen: egyes országokban ez azt jelenti, hogy tetőtől talpig köntös borítja őket, amelyen csak egy keskeny sáv hagyja szabadon a szemet. Egy mozlim akkor "jó", ha betéren szerint engedelmessékedik az ilyen törvényeknek, függetlenül azoktól a gyötrelmekről, amelyeket ezek okoznak.

Visszatérve a jóság és az önzetlenség sokkal becsületesebb alkalmazásához, Allison (1992) elmélete a „jótékonyági mintákról” különösen jól illik a vallásokra. Egyik általános szabálya az, hogy „Légy jó közeli kulturális rokonaidhoz”, ami a rokonszelekció memetikai megfelelője. De honnan tudhatjuk, kik azok? Ez a szabály az egyes kultúrákban túlnyomórészt függőlegesen viszi át a biológiai rokonságot, mert ezekben a kultúrákban a biológiai rokonainktól kapjuk meg mémjeink legnagyobb részét, de a vízszintes átvitelhez a felismerés más eszközei szükségesek. Az egyik az, hogy „Légy jó azokhoz, akik hozzád hasonlóan cselekednek”. Ez úgy működik, hogy ha látunk valakit, aki hozzánk hasonlóan cselekszik, akkor valószínű, hogy mindketten közös kulturális szokásokra tekinthetünk vissza. Ha most én segítek neki, sokkal valószínűbb, hogy ő sikeres lesz, és azáltal, hogy továbbadja mémjeit, közöttük lesz az is, amely szerint „Légy jó azokhoz, akik hozzád hasonlóan cselekszenek”. Allison ezt „jelölőrendszer”-nek nevezi. Ilyen példákat hoz fel: egyesek turbánt viselnek, vagy tartózkodnak bizonyos ételektől, de idesorolhatjuk azokat is, akik szurkolnak a Manchester United focicsapatának, kedvelik a hip-hop zenét, tétet

hajtanak, vagy gurujuk apró arcképét hordják a nyakukban. Allison azt is megjegyzi, hogy a költséges vagy nehezen megtanulható jelöl?rendszerek a kívülállókat el is rettenthetik attól, hogy a saját céljaikra használják ki ezeket. Eltekintve a nyelvektől, jó példát szolgáltatnak erre a vallási szertartások is. Egyes rítusok megtanulására éveket kell fordítani, más szertartások vagy jelöl?rendszerek elfogadása pedig - például a rituális körülmelés - kétségtelenül nagy elszántságot kíván egy feln?tt ember részér?l.

Az ilyen önzetlenségnek az az eredménye, hogy az emberek jóindulatú és nagylelk? magatartást tanúsítanak csoporttársaikkal, de nem a kívülállókkal szemben. Ez növeli a jó érzést a csoport tagjaiban, ennél fogva valószínűvé teszi, hogy utánozzák egymást, és továbbadják hitüket. Pontosan ezt látjuk a legnagyobb világvallásokban is. Noha az a Parancsolat, hogy „szeresd felebarátodat, mint tenmagadat”, közkelet?en azt jelenti, hogy „szeress mindenkit”, törzsi összefüggésben - amikor el?ször leírták - sokkal inkább bet? szerinti jelentésének betartását követelte meg, más szavakkal: szeresd a saját törzsedet és a saját családot, de senki mást ne (Hartung, 1995). Még az a felszólítás is, hogy „ne ölj”, eredetileg csak a csoporttagok megölésének tilalmát jelenthette. Hartung rámutat, hogy a Talmud szerint a rabbik csak akkor tartottak egy izraelita b?nöst gyilkosnak, ha az illet? szándékosan ölt meg egy másik izraelitát, de ha más embert ölt meg, az nem számított. Egyes vallások kifejezetten bátorítják a gyilkosságot és a háborút ha az más vallásúak ellen irányul. Az Iszlám fatva és dzsihád igazolja a hitetlenek megölését, és különösen azokat, akik megsértik vagy megtagadják a hitet. 1989 februárjában Khomeini ajatollah híres fatvája Salman Rushdie író t sújtotta. Ez határozottan felszólít minden muzulmánra arra, hogy ölje meg Rushdie-t, aki könyvében, a Sátáni versekben meggyalázta a szent Koránt. Amikor egy vallás megtagadása vagy kritikája ilyen súlyos büntetéssel jár, a mémek roppant ügyesen védekeznek.

A hinduk, a muzulmánok és a keresztények egyaránt újból és újból háborúkat vívtak Isten nevében. Amikor néhány száz spanyol lemészárolta az Inka Birodalom lakóinak ezreit, és ezzel egy egész civilizáció pusztulását indította el, mindezt Isten dics?ségére és a szent katolikus hit nevében követték el. Kifinomultabb módszerekkel a különféle vallások misszionáriusai még napjainkban is így pusztítanak el?si kultúrákat. Hajdan embereket kínoztak meg, elevenen égettek el vagy l?tek le csak azért, mert másban hittek. A vallások azt tanítják: Isten azt akarja, hogy terjesszük az egész világ iránti igaz megértését, ennél fogva jónak tekinthet? az emberek megcsonkítása, meger?szakolása, kifosztása, meglopása és meggyilkolása.

Már láthattuk, miként védi meg az összeesküvés-elmélet az ufómémeket; hasonló mechanizmusok óvják a vallásos mémeket. Amint Dawkins (1993) rámutat, a jó katolikus hisz - nincs szüksége bizonyítékra. Kétségtelenül az a spirituális, a vallásos meggy?zés mértéke, hogy eléggé hiszünk-e minden fenntartás nélkül olyan teljesen képtelen dolgokban, mint például abban, hogy a bor valóban vérré változik. Ez az állítás nem tehet? próbára, mert a kehelyben lévő folyadék íze, illata és állaga alapján a borra hasonlít - egyszer?en csak el kell hinnünk, hogy ez valóban Krisztus vére. Ha kétség gyötörne bennünket, ellen kell állnunk neki. Isten nemcsak láthatatlan, hanem „titokzatos módon beleköltözik” a borba. A rejtély az egész csomag része, és önmagában is csodálatra méltó. Ez az ellen?rizhetetlenség védi meg a mémeket a visszautasítástól.

A híres vallásos szövegek tárolják a mémeket, és így meghosszabbítják a vallási mémek élettartamát. A hittudós Hugh Pyper (1998) úgy jellemzi a Bibliát, hogy a valaha alkotott legsikeresebb szövegek egyike. „Ha ?a legéletrevalóbb fennmaradásának? jelszava egyáltalán érvényes, akkor a Biblia látszik a valódi jelöltnek a legéletrevalóbb szöveg megtisztelt? címére” (70. oldal). Több mint kétezer nyelvre fordították le, ezek közül némely nyelven többféle változatban létezik, és még olyan országban is, mint Japán - ahol a lakosságnak alig egy-két százaléka keresztény -, az otthonok több mint egynegyedében ?riznek bel?le egy példányt. Pyper szerint a nyugati kultúra éppen a Bibliának kedvez, hogy még több Biblia készüljön.

De miért olyan sikeres ez a szöveg? Mert úgy változtatja meg környezetét, hogy növeli lemásolásának esélyét. Ezt például olyanképpen éri el, hogy számtalan továbbadásra váró parancsot hordoz, és aki olvassa, annak a számára nélkülözhetetlennek tünteti fel magát. Hihetetlenül alkalmazkodóképes, és mivel tartalmának számos része önellentmondásos, arra lehet felhasználni, hogy többé-kevésbé bármilyen tettet vagy erkölcsi álláspontot igazoljanak vele.

Amikor a mémek szemszögéb?l vizsgáljuk a vallásokat, megérthetjük sikereik okát. Ezek a vallásos mémek nem a siker szándékával indultak útnak. Egyszer?en csak olyan magatartásformák, eszmék és történetek voltak, amelyeket az egyik személy lemásolt a másiktól annak a hosszú történelmi folyamatnak a során, ahogyan az ember meg akarja érteni a világot. És sikeresnek bizonyultak, mert olyan kölcsönösen egymást támogató csoportokba ver?dtek, amelyek magukban foglalták mindazokat az ügyes trükköket, amelyek biztonságosan tárolták ?ket agyak, könyvek és épületek millióiban, és ismételten még több ilyen jelleg? tárolónak adódtak át. Közben er?s érzelmeket ébresztettek, és furcsa élményeket idéztek el?. A valódi kérdésekre válaszként mítoszokat

hoztak létre, s ezeket a mondákat az ellenrízhetetlenségük, a fenyegetések és az ígéretések óvták meg. Először megteremtették, aztán gyengítették a félelmet, hogy az engedékenység látszatát keltsék, majd felhasználták a szépség, az igazság és az önzetlenség fogásait, hogy elősegítsék saját terjedésüket. Ez az oka, hogy miért vannak még mindig velünk, és miért szabályozzák rendszeresen emberek millióinak magatartását olyan eszmékkel, amelyek hamisak, vagy teljesen ellenrízhetetlenek.

Senki sem tervezte meg ezeket a nagy vallásokat a maguk összes okos fortélyával. Inkább fokozatosan fejlődtek ki a memetikai szelekció révén. Ám napjainkban az emberek szándékosan használnak memetikai trükköket a vallások terjesztésére és a pénzkeresésre. Mémszerkesztési technikájukat gazdag tapasztalatból és kitartó kutatásból merítették. Ez hasonló ahhoz, amit a hírverés és az értékesítés terén alkalmaznak, így a rádióval, a televízióval és az internettel mémjeik sokkal messzebbre és gyorsabban jutnak el, mint bármikor korábban. Billy Graham tévéevangélista stílusa jó példa erre. Azzal kezdi, hogy félelmet ébreszt az emberekben, emlékezteti őket a világban végbemenő szörnyeségekre valamint saját tehetetlenségükre és halandóságukra. Aztán bemutatja a tudományt, mint amely nem tud választ adni a kérdésekre, és a világ bajainak okozója, majd arra biztatja az embereket, hogy adják át magukat Isten mindenható akaratának, aki üdvözülésük egyetlen reménysége. Az üdvözülés élménye erőteljes érzelmeket kelt, és az emberek tömegével fordulnak Isten felé.

Más evangélisták gyógyítással terjesztik az Igét. Láthattuk már, amint a rendes pszichológiai folyamatok tökéletesen működnek, hogy az ember jobban érezze magát még akkor is, amikor valójában nem is kezelik. Ez tehát erőteljes ösztönzés azoknak az Isten-mémeknek az átvételére, amelyek során kísérik a gyógyítást. Nem kis költség és nehézség árán lehet csak Lourdes-ba utazni. Ám az elvárások óriásiak. A spirituális gyógyítók barátságosak, magatartásuk meggyőző, és tényleg úgy festenek, mint akik törődnek bajainkkal.

Egyesek azonban csalnak a gyógyításban. Az 1980-as években Peter Popoff és felesége, Elizabeth embermilliókat terelt Istenhez és dollármilliókat a családi kasszájukba kettőjük gyógyító küldetése révén. Hallgatóik hatalmas tömege énekelt, imádkozott, és figyelte, amint súlyos betegek tántorognak fel a színpadra, ami viharos érzelmeket keltett, miközben a Popoff házaspár adakozásra szólította fel a közönséget. Amint Peter teljes körmegállapítást adott a betegségekre, és bejelentette, hogy a szenvedőket meggyógyította, az emberek elfelejtették, hogy egy órával korábban Elizabeth végigment a hallgatóság sorain, és összeszedte azokat az imalapokat, amelyekre az emberek felírták nevüket, lakáscímüket, betegségeiket és más fontos adataikat. Ezeket az információkat aztán a színpad mögötti számítógép adatbázisába táplálta, és rádióadóval sugározta a Peter bal füle mögötti vevőkészülékbe (Stein, 1996).

Az ilyenféle csodák mind arra szolgálnak, hogy meggyőzzék a hitetleneket. Jézus például a vízen járt, és halottakat támasztott fel, a 19. századi spiritualista médiumok „ektoplazmá”-ból hoztak létre szellemformákat, és a transzcendentális meditáció tapasztalt gyakorlói azt állítják, hogy lebegésre képesek. Egyes emberek hatásosan kombinálják a különleges erőt az önzetlenség trükkjével, ahogyan azt Angliában a rajongva szeretett nagymama médium, Doris Stokes tette, amikor a hallgatóság soraiba elszórtan azokat az ügyfeleit ültette, akik már ismerték őt, és így milliókat tett bolonddá (I. Wilson, 1987). Ezeknek az ügyfeleknek a többsége nemrég megözvegyült feleség, férj vagy olyan szülő volt, aki megnyugtatót nyert Stokes üzeneteiből, de talán könnyebben megbirkózott volna bánatával, ha a halál tényének elfogadásához kapott volna segítséget.

Mindebből nem azt a következtetést akarom levonni, hogy nincsenek valódi ideák egyik vallásban sem. Az általam leírt mémikus mechanizmusok lehetővé teszik, hogy a vallások teljesen hamis alapon is virágozzanak, de persze létezhetnek olyan igaz eszmék, amelyek beágyazódnak közénk. Ahogyan egyes alternatív gyógyítók jól megélik abból, hogy néhány hatékony kezelést is alkalmaznak, ugyanígy a vallások is tartalmazhatnak a félrevezető mítoszok mellett érvényes felismeréseket is.

Számos vallás gyökerezik olyan misztikus hagyományokban, amilyen például a 14. században talált A tudatlanság felhője kézirat vagy a keresztény Norwichi Gergely tanításainak gyűjteménye; ilyenek az iszlám szúfi bölcseségei vagy a megvilágosodásról szóló történetek a buddhizmusban. Ezek a hagyományok a közvetlen szellemi tapasztalatot hangsúlyozzák, amely sokszor elmondhatatlan, ennél fogva nehezen adható tovább. Az önkéntelen misztikus élmények során az emberek jellegzetes módon úgy érzik, hogy felvillant előttük a világ a maga valóságában. Úgy érzik, hogy énjük egyesült a külvilággal, az egész világegyetemmel, s a mindenségben van az egység és a fény. Ezek tényleg valódi felismerések lehetnek (úgy hiszem, azok), de önmagukban nem túl sikeres mémek, és gyorsan elnyomják őket azok a sokkal erőteljesebb vallásos eszmék, amelyeket korábban leírtam.

Jó példát szolgáltat erre a buddhizmus. Ha hiszünk a történeteknek, Buddha egy fa alatt üldögélt, miközben lázasan vágyott a dolgok megértésére, míg végül megvilágosodott. Ezután már azt tanította, amit látott: önmagában minden üres, az élet nem ad kielégülést, a szenvedés a sóvárgásból vagy a kötődésből ered, és a sóvárgás megszüntetése vezet a fájdalomtól való megszabaduláshoz. Lefektette a viselkedés erkölcsi törvényeit, valamint arra oktatta tanítványait, hogy saját maguk érik el üdvözülésüket szorgalommal, elméjük lecsendesítésével és azzal, hogy figyelmük egy pillanatra sem lankad.

Mindez nem valami kényelmes magatartás. Voltaképpen azt jelenti, hogy magunkra vagyunk utalva egy alapvetően bizonytalan világban és senki sem segít rajtunk. És ha egyáltalán valamit szemügyre veszünk, hogy megpróbáljunk javítani rajta, ezzel már elfog bennünket a sóvárgás, és beköszönt a szenvedés. A megvilágosodás nem olyasmi, amit meg lehet szerezni; egyszerre csak feladása tulajdonképpen mindennek. Ahogyan egyik tanítványom megfogalmazta: „Nem tudnám elviselni, hogy ne kívánjam a csokoládét. Még elképzelni sem tudom, hogy ne sóvárogjak a csokoládéra, egyedül csak azt, hogy semmi után sem sóvárogok.”

Akkor hát mi történik az ehhez hasonló súlyos eszmékkel? Talán meglepő módon mégis fennmaradhatnak - és ezt meg is teszik -, amikor szakadatlan láncban sokszorosán átadódnak az ihlet és megvilágosodott tanítóktól a szorgalmasan igyekvő tanítványokig. A zen buddhizmus szigorúan ragaszkodik a legegyszerűbb tanításokhoz, nincsenek benne istenek és rejtett erők; sem az önzetlenség vagy a szépség fortélyai. Arról van szó, hogy mindenkinek a maga számára kell megtalálnia az igazságot, csupán azt kell gyakorolnia, hogy ül, és figyeli elméjét, amíg az nem tisztul ki.

Ezek a nehezen érthető eszmék úgy maradtak fenn, hogy csaknem teljesen kihaltak Keleten, és most széles körben terjednek Nyugaton (Batchelor, 1994). A buddhizmus egyéb formái azonban sokkal népszerűbbek az egész világon. Ilyen például a tibeti buddhizmus a maga számtalan hatalmas istenével, gyönyörű épületeivel, festményeivel és azokról a csodálatos tettekről szóló történeteivel, amelyeket a szutrák, az énekek és a vallási szertartások idéznek fel. Akár igaz, akár hamis felismerések alkotják valamely vallás magját, az okos mémek voltaképpen mindig arra törekcsenek, hogy legyűzzék őket a szaporodásért folytatott csatában.

Most már láthatjuk, hogyan és miért képesek a vallások ennyire erőteljes és kitartó tevékenységre. Ezután két további kérdést szeretnék megvizsgálni. Először: szerepet játszottak-e ezek a mémek és a gének együttes evolúciójában? Másodsor: hogyan változnak a vallások napjainkban, amikor a korszerű technika terjeszti a mémeket?

A vallások és a gének együttes evolúciója

A koevolúciós kérdés a következő: befolyást gyakoroltak-e a múltban virágzó vallásos mémek arra, hogy melyik gén legyen sikeres? Ha igen, ez újabb példája lenne a memetikus készletnek. Itt most találgatni fogok, de remélem, hogy az általam felvetett kérdések némelyikére a jövőben folytatott kutatások megadhatják a választ.

Keveset tudunk az ősi vallásokról. Bizonyítékunk van arra, hogy a 130 000-40 000 évvel ezelőtten élt Neander-völgyiek eltemették halottaikat, de ezek valószínűleg nem a közvetlen őseink voltak. Körülbelül 50 000 évvel ezelőtten következett be valami, amit néha úgy neveznek, hogy a „nagy ugrás előre”, amit az jellemez, hogy tökéletesedett a szerszámkészítés, kezdetét vette a művészet és az ékszerek készítése, ezt onnan tudjuk, hogy e tárgyakat néha a halott mellé temették. A vallási hiedelmekkel kapcsolatban csak sejtésekre támaszkodhatunk, de a temetkezési szertartásokból legalább a túlvilág képzetére következtethetünk. A modern vadászó-gyűjtögető társadalmakban változatos vallásos hiedelmeket találunk, ezekbe beletartozik egyebek között az ősök imádata, a papoknak és a sámánoknak tulajdonított különleges erő és a túlvilágban való hit. Így tehát feltételezhetjük, hogy az ember vallása kezdetben valami hasonló lehetett.

Az ősemberek csapatokban vagy törzsi közösségekben éltek, és csak fokozatosan fejlődtek ki a még bonyolultabb rétegződésű társadalmak. A vezéri hatalomra vagy rangra épülő közösségekben mindig megoszlik a munka annyira, hogy egyesek teljesen megszabadulhatnak az élelmiszer-előállítás kényszerétől; ezek a különféle jellegzetes uralkodók a katonák és a papok kíséretében. Diamond (1997) többféle érveléssel támasztja alá: a vezéri közösségekben az eszmerendszereknek és a vallásoknak az a feladatuk, hogy igazolják a vagyon újraelosztását, az uralkodók tekintélyét és a hadviselést. A férfiak jellemző módon óriási vagyont sajátítanak el a dolgozó emberektől, és egy részét arra használják, hogy hatalmuk látványos jelképeiként óriási templomokat építtessenek, vagy közmunkákat végeztessenek. Az emberek elfogadhatják, hogy javaikat elveszik tőlük - ahogyan az adózásba is beletörődnek a modern társadalmakban -, ha cserébe megfelelő előnyökben részesülnek. Ilyen előny lehet egyebek között az erőszak visszaszorulása a társadalomban, az ellenséggel szemben való védelem vagy a létesítmények közösségi használata. Néha az uralkodó és a pap ugyanaz a személy, de nagyobb közösségekben külön papok vállalják magukra a vallási teendőket. A papok gondoskodnak a vallásos hiedelmek terjesztéséről és szabályozásáról; és a hiedelmek felhasználásával igazolják azoknak az embereknek a letiprását, akiket még több árut és hatalmat lophatnak el.

Memetikai kifejezésekkel - ami most egyre megy - a vallásos mémek nagyobb valószínűséggel maradnak fenn és másolódnak, mint a versengő mémek. Például azok a vallások, amelyek nem igényelnek papokat, nem szednek adót, és nem emelnek impozáns épületeket, az idők folyamán hátrányba kerülhettek. Ez a magas szervezethez fűző és többretegű társadalmak szaporodását jelentette, valamint olyan papokét, akik tanították és fenntartották a vallást. A vallási mémek tehát fontos szerepet játszottak az emberi társadalmak kialakulásában.

A kérdés most az, hogy menet közben az együttes evolúció befolyásolta-e a géneket. E. O. Wilson (1978) úgy tekintett a vallásokra, mint amelyek kihívást jelentenek az általa újonnan teremtett tudományág, a szociobiológia számára, ezért hosszan eltöprengett, vajon a vallásos hiedelmek miként vezethettek genetikai előnyhöz. Például a vallások gyakran állítanak tilalomfákat fertőzési veszélyt hordozó táplálékokkal, valamint vérfertőzéssel és egyéb kockázatos nemi tevékenységgel szemben, ugyanakkor arra bátorítják a híveket, hogy minél nagyobb és gondosan védett családjuk legyen. Ilyen és ehhez hasonló módon a vallásos hiedelem a hívek génjeinek javára válik, így a gének fennmaradása is várható. Az evolúciós pszichológus Steven Pinker (1997) szerint a vallási hiedelmek azoknak az agyi egységeknek a melléktermékei, amelyeknek tervrajza más feladatok végrehajtását szolgálja eredetileg; a szellemek és az istenek az állatokról és az emberekről alkotott fogalmainkon alapulnak; a

természetfeletti erők a természeti erőkkel következnek; a más lakott világok ideáját az álmok és a révült állapotok támogatják. Ahogy fogalmaz: „a vallásos hiedelmek a képzelet hiánya miatt érdemelnek figyelmet (az Isten féltékeny férfi; a menny és a pokol valóságos hely; a lelkek olyan emberek, akiknek szárnyuk n?tt)” (Pinker, 1997, 557. oldal). Ezek a szerzők egyrészt azt bizonyítják, hogy a vallások memetikai el?nnyel járnak, vagy olyasmiknek a melléktermékei, amik egykor genetikai el?nyt jelentettek. De nem vizsgálják meg sem a memetikai el?nynek, sem a mémek ösztönözte géneknek a lehetőségét.

Valójában több módon is hatást gyakorolhattak a mémek a génekre. A papok azzal tehetnek szert hatalomra és rangra, hogy el?re látnak (vagy csak úgy t?nik, hogy el?re látnak) id?járást, betegséget vagy természetkárokat; templomokat építenek, vagy kapcsolatba kerülnek templomokkal és más grandiózus épületekkel; drága és látványos öltözetet hordanak; és azt állítják, hogy természetfölötti er?kkel rendelkeznek. Számos kultúrában a papokat vagy az uralkodókat isteni ranggal ruházzák fel. Tudjuk, hogy a n?k szívesebben választanak magas rangú férfit, így ezek a férfiak több utódot hagynak maguk után vagy azáltal, hogy több feleségük van, vagy olyan n?t?l is gyermekük születik, aki nem a feleségük. Még azokban a társadalmakban is, ahol a papok n?tlenségre vannak kötelezve, és ennél fogva nem tudják (vagy legalábbis nem kellene) továbbadni a génjeiket, más emberek velük társulva szerezhetik meg a hatalmat. Ha ez a vallásos magatartás segíti az embereket többféle élettárs megszerzésében, akkor azok a gének, amelyek arra tették hajlamossá ?ket, hogy els?sorban még vallásosabbak legyenek, szintén virágozni fognak. Ilyen módon a vallásos magatartásra késztet? gének száma növekedni fog a vallásos mémek miatt.

A „vallásos magatartásra késztet? gének” eszméje egyáltalán nem valószínűtlen fejl?dési irány: olyan géneket jelent, amelyek az embereket hajlamosabbá teszik a vallásos hiedelmekre és magatartásformákra. Az agy fejl?dése a gének ellen?rzése alatt megy végbe, és ismeretesek olyan adatok, amelyek szerint egyes agyak az átlagosnál hajlamosabbak a vallásos hitre és élményre. Például azok az emberek, akiknek megbízhatatlanul m?ködik a halántéklebenye, sokkal nagyobb valószínűséggel számolnak be misztikus, pszichikai és vallásos élményekr?l, valamint hisznek a természetfölötti er?kben, mint azok, akiknek a halántéklebenye megbízhatóan m?ködik (Persinger, 1983). Sok más lélektani változathoz viszonyítva közzismert a vallásosságról, hogy még napjainkban is van egy örökölhet? összetev?je. Például az egyiptet?j? ikrek vallásos meggy?z?dése sokkal er?sebben hasonlít egymásra, mint a nem egyiptet?j? ikreké vagy az egyszer? utódoké. Múltunkban legalább annyi genetikailag szabályozott változat létezhetett a vallásos magatartásban, mint napjainkban - vagy akár több is. Ha ez igaz, két hatás képzelhet? el. Az els?: a memetikai környezet éreztette hatását, akár pozitívan válogatódtak ki a vallásos magatartásra késztet? gének, akár nem (növelve vagy csökkentve általában a vallásos magatartás megnyilvánulását). Másodsor: egy adott korszaknak a vallása befolyásolhatta az olyanfajta géneket, amelyek fennmaradtak (vagyis azokat, amelyek azt a fajta vallásos magatartást hozták létre, amely a legjobban illett ehhez a valláshoz). Így m?ködik a memetikus ösztönzés.

Csoportszelekció

Létezik egy másik mód is, ahogyan a vallási mérnek feltehetően serkentik a géneket: ez a csoportszelekció. Az egész fogalomkör meglehetősen hányatott múltra tekinthet vissza, és vitáktól terhes. A 20. század elején azért hívták segítségül, hogy minden olyan viselkedésformát megmagyarázzanak vele, amely elképzelhetően jót tesz egy csoportnak vagy népességnek. A biológusok számtalanszor hivatkoztak a „csoportalkalmazkodás”-ra vagy a „faj érdeké”-re anélkül, hogy fogalmuk lett volna a lehetséges mechanizmusokról. Williams klasszikus könyve, az *Adaptation and Natural Selection* (Alkalmazkodás és természetes szelekció, 1996) rámutatott a hibákra: például önz? egyedek mindig beszívároghatnak az önzetlen csoportba, és jól élhetnek a saját hasznukra. Azt sem szabad elfelejteni, hogy a csoportoknak lassú az életciklusuk az egyedekéhez képest, és az egyedek nem ritkán átköltözhetnek egyik csoportból a másikba. Ez azt jelenti, hogy az egyedi alkalmazkodás szinte mindig túlsúlyban van a csoporthoz való alkalmazkodással szemben. Ennél fogva nem kell olyan er?nek tekintenünk a csoportszelekciót, amely arra készíti az egyedeket, hogy feláldozzák saját genetikai boldogulásukat „a csoport érdekében”.

A legtöbb biológus ma már gyenge er?nek tekinti a természetben a csoportszelekciót (Mark Ridley, 1996). De néha bekövetkezik a csoport szintjén való szelekció. Itt segítségünkre lehet Dawkins, aki különbséget tesz a replikátor és a hordozó között. A biológia legnagyobb részében a replikátor (amelyr?l másolatok készülnek) minden egyes gén, míg a hordozó az egész szervezet, mint például az egyedi macskák, szamarak, orchideák vagy csótányok, amelyek élnek vagy elpusztulnak, és a folyamat során vagy továbbadják génjeiket, vagy nem. Egy ilyen hordozóban valamennyi génre ugyanaz a sors vár. Ilyenkor (a leggyakoribb esetben) a szelekció a szervezet szintjén megy végbe.

Egyes esetekben azonban a szervezetek egész csoportja életben marad vagy elpusztul, így a csoportban az összes gén egyszerre semmisülhet meg. Ha ez bekövetkezik, akkor a csoport a hordozó, és azt mondhatjuk, hogy a szelekció a csoport szintjén megy végbe. Ez érvényes például egész kihalt fajokra is vagy állatok olyan elszigetelt közösségeire, amelyek például egy kis szigeten élnek, ahol egyes csoportok fennmaradnak, mások nem. Ezekben az esetekben nem támad ellentét az egyedi és a csoportszelekció között (ahogy ez felvetődött az önzetlen magatartással kapcsolatos vitában), mert a kiválogatódás a csoport szintjén működik.

Ridley (1996) arra a következtetésre jut, hogy a csoportszelekció csak akkor érvényesül, ha az elvándorlási arány valószínűtlenül kicsi, és a csoport kihálási aránya valószínűtlenül nagy. Másképpen ezt úgy fogalmazhatjuk meg, hogy a csoportszelekciót részesítik előnyben azok a mechanizmusok, amelyek csökkentik a különbségeket a biológiai rátermettség terén a csoporton belül, és növelik a különbségeket a csoportok között, így összpontosul a kiválogatódás a csoportszintre (D. S. Wilson és Sober, 1994).

Ezt a fajta mechanizmust a mémek szolgáltatathatják. Valójában Boyd és Richerson (1990) már matematikai modelleket használt annak a megvilágítására, hogy a csoportszelekció első sorban akkor következik be, amikor a magatartás módosulására kulturálisan tesznek szert, és ez még a nagy csoportokban, illetve döntő arányú elvándorlásokor is működhet. Ebben az a fontos, hogy a mémek pontosan azt a hatást válthatják ki, hogy csoporton belül csökkentik, csoportok között pedig növelik a különbségeket.

Vegyük például az étkezési szokásokat. Tegyük fel, hogy az emberek egyik csoportjának legfőbb táplálékát a parti vizekben élő kagylók adják, és az itt lakó emberek már kidolgozták a módszereket, hogyan fűzhetik meg kocsonyás táplálékukat, és szabadíthatják ki őket teknőjükből, míg az emberek másik csoportjában tabunak számít a kagylók fogyasztása. Egy csoporton belül erősebben hasonlítanak egymásra az emberek, a különböző csoportokban élők viszont eltérnek egymástól. A csoportok között nem könnyű az átjárás a hosszú idő alatt kialakult ízlés és a nehezen megtanulható ételkészítési módszerek miatt. Bizonyos környezeti feltételek között az első csoport jobban boldogul, mert több fehérjéhez jut, más környezetben viszont a második csoport jár jobban, mert tagjai megmenekülnek az esetlegesen fertőzött ételtől kapható halálos betegségektől. Amikor betegségek ütnek fel a fejüket vagy járvány tör ki, az egész csoport élete vagy halála függ a következményektől. Számos vallás fontos részét alkotják a táplálkozással kapcsolatos tilalmak. A hittől zsidók nem esznek kagylót vagy disznóhúst és étkezés közben nem keverik a húst a tejjel. A buddhisták és a hinduk jelentős része vegetáriánus, mert nem akar állatot ölni. Azok a hiedelmek, amelyek megerősítették ezeket a tabukat, talán hozzájárultak egyes csoportok életben maradásához és mások kihálásához - annyi bizonyos, hogy génjeik és mémjeik egyaránt követték ezt a sorsot.

A vallások a nemi életbe is beleszólnak, az együttműködő magatartás bizonyos fajtáit támogatják, valamint szabályozzák az agressziót és az erőszakot. Noha sokan azt hiszik, hogy a primitív törzsek eszményi és békés életet élnek, ez a mítosz (mint annyi más az embertanban) mára léggömbként pattant szét. Napoleon Chagnon (1992) antropológus sok éven át élt a janomamö indiánok között a braziliai eserdében, miközben vadászattal és ideiglenes kertekben termesztett növényi táplálékkal tartotta fenn magát. Olyan erőszakos világot ír le, ahol mindennapos a falvak közötti háború, és egy gyilkosságra még több gyilkosság a megtorlás. Hasonló történeteket jegyeztek fel a világ számos más részében is. Új-Guineában a faju nevű nomádok egyik csoportja kis családi közösségekben él, és ritkán találkozik más családokkal a várható vérbosszú miatt, amelyet maga után vonna egy ilyen érintkezés. Súlyos veszélyekkel terhesek azok az összejövetelek, amikor például menyasszonyokat cserélnek. Jó néhány törzsi társadalomban az elhalálozás gyakori okai között az is szerepel, hogy meggyilkolják az illetőt (Diamond, 1997). Noha a modern városokban az emberek többsége azt hiszi, egyre nagyobb a kockázata annak, hogy megölik, voltaképpen az itteni lakók nagyobb biztonságban vannak, mint egy nemzeti vagy törzsi társadalomban. A kormányzással és a vallással kialakuló szervezetek tehát csökkentik az ilyenfajta erőszakot. Ezzel azonban igazolást kapnak a nagyobb méretű háborúk.

A hadviselés története fűként annak a története, miként öldösték egymást vallási okokból az emberek. A genetikai önértékelés túl a vallások szolgálnak az embereknek indítékot, hogy feláldozzák életüket másokért - ez olyasmiről, amire nem kerül sor nemzeti és törzsi társadalmakban. Fiatal emberek azt hiszik, hogy jó dolog meghalni Istenért, hiszen tett, ha megölik őket egy vallásháborúban, mert akad egy hely a számukra a mennyben. Az a társadalom, amelyben a merész fiatalok elvannak szánva, hogy meghalnak elveikért, valószínűleg megnyeri a háborút egy olyan társadalommal szemben, ahol többet törődnek saját maguk védelmével vagy családjuk megbosszulásával. Így a győzelem a mémek győzelme, amelyek első sorban hozzájárulnak a különbségek, és a géneké, mert a fennmaradók továbbadják őket.

Most már láthatjuk, miért lehet fontos a csoportszelekció a memetikában. A vallás jó példája annak a mechanizmusnak, amely csökkenti a csoportbeli különbségeket, ugyanakkor növeli a csoportközi eltéréseket és a

csoportkihalás arányait. Számos vallásban bátorítják az alkalmazkodást, büntetik a tiltott magatartásformákat, felnagyítják a hívők és a hitetlenek közötti különbségeket; táplálják a félelmet és a gyűlöletet azokkal szemben, akik másban hisznek; és megnehezítik vagy teljesen lehetetlenné teszik a különféle vallások közötti átjárást. A vallási csoportok közötti csatározás mindennapi jelenség, és evolúciós történetünkben számos csoport élete vagy halála a vallásától függött. Mindez erősen valószínűsíti, hogy csoportszelekcióra került sor. Ha kezdetben genetikai különbségek lettek volna a csoportok között, akkor bizonyos csoportok fennmaradása és másoknak a kipusztulása befolyásolta volna a génállományt. Ebben az esetben viszont azt mondhatjuk, hogy a vallási mérnek mozgatták a géneket.

Ez valószínűleg akkor válik a legizgalmasabbá, amikor például felfedezhet valamilyen genetikai ok, amiért az egyik csoport fölvevett egy vallást, egy eltérő csoport pedig másik vallást választott. Képzeljük el a korai emberfélék két szomszédos csoportját, ahol az egyik csoportban véletlenül erősebb a genetikai hajlam arra, hogy bonyolult módon temessék el halottaikat. Ez nem is olyan valóságtól elrugaszkodó ötlet, ha emlékezünk arra, hogy az elásás és az eltemetés viselkedésformái genetikai szabályozás alá esnek számos állatfajban a hernyóktól a nyulakig és a darazsaktól a kutyáig.

Ez a genetikai hajlam bátorította fel azután ezeket az embereket, hogy kialakítsanak egy olyan vallást, amely az ősök imádatán és a túlvilági életen alapul - ezeket nevezhetjük túlvilághívőknek. Eközben a másik csoport olyan vallást fejlesztett ki, amely a természet szellemeinek imádatán alapul - őket természethívőknek nevezhetjük. A túlvilághívők ezután belekóstoltak a háborúba, és kialakult bennük az a meggyőződés, hogy őseik szellemei segítik őket, és egyénileg a mennybe jutnak, ha megölnek egy ellenséget; közben a természethívők csak a saját érdekükkel törődtek. Ennek következtében a túlvilághívők egyre több háborút nyertek a természethívőkkel szemben; mémjeik terjedtek - és ugyanígy a génjeik is. Az eredeti szertartásos temetési magatartásra készített gének tehát kiválogatottak egy olyan csoportszelekció során, amelyet a mémek ösztönöztek.

Nem azt állítom, hogy pontosan ebben a sorrendben követték egymást az események, hanem hogy ez az általános mechanizmus formálhatta az emberi természetet, és jelölhette ki őseink vallási törekvéseit. Az alapelv általános, és elméletileg bármelyik alkalmazható a genetikai hajlamra, amilyen például a törekvés a hasonlóságra, a vallásos tapasztalatokra, a szertartások és az istentiszteletek élvezetére, vagy hogy higgyünk a túlvilági életben. Ez a folyamat kedvezően hathatott még olyan génekre is, amelyek máskülönben hátrányosak lettek volna a rátermettség szempontjából, vagy kihálásra ítélt olyan géneket, amelyek máskülönben javították volna az életrevalóságot. Így az emberi természet néhány vonását nem az határozta meg, hogy mi a jó a géneknek, hanem hogy mi a jó a mémeknek. Hiedelmeink abba az öntöformába csepeghettek, amelyet már kialakított a genetikai szelekció. Ha valóban ez történt, akkor ez azt jelenti, hogy napjainkban magától értetődően vagyunk vallásos lények éppen hosszú memetikai történetünk miatt.

A vallások óriási hatalommal rendelkeztek az évezredek során, de változnak az idők és velük együtt a vallások is. Az egyik szembeszökő változás, hogy a függőleges átadás egyre inkább háttérbe szorul a gyorsabb vízszintes átadáshoz képest (lásd 194. oldal). Minél több új eszme zúdul ránk a televízió, a rádió, az újságok és az internet révén, annál hajlamosabbá válunk az összehasonlításra, és kényes kérdéseket teszünk fel. Így aztán sajnos egyáltalán nem meglepő, hogy Afganisztánban a tálibok iszlám mozgalma betiltotta a televíziót és a rádiót, tehát bármilyen készüléket találnak, azonnal elpusztítják, és tulajdonosát megbüntetik. Ugyanakkor olyan országokban, ahol virul a tömegtájékoztatás és a hírforgalom, a régi vallások egyes trükkjei már nem működnek többé a bevált tökéletességgel. Amikor az emberek filmeket nézhetnek, művészeti galériákba járhatnak, és tetszés szerint bármilyen muzsikát meghallgathatnak, a szépség trükkje kevésbé hatásosnak bizonyul. Amikor a televízió révén szemtanúi lehetünk a vallási háborúk szörnyű pusztításainak, az önzetlenség trükkje már nem látszik vonzónak. Amikor a keresztény vezetők azon vitatkoznak, hogy a homoszexualitás valódi bűn-e, az igazság trükkje lassan megkopottá válik.

A múltban a nagy családokat pártoló vallások azért bizonyultak sikeresnek, mert így több ember született, aki átvette szülei hitét. Lynch (1996) számos példát sorakoztat fel az ősi iszlámtól a viszonylag új és egyre sikeresebb mormon hívőkig, hogy ezek a vallások az utódok növekvő száma miatt terjednek. De nem tesz világos különbséget a függőleges és a vízszintes átadás hatása között. A modern vízszintes átadás során az emberek kevésbé kötődnek szüleik hitéhez: ahogy a mérnek mind gyorsabban terjednek, a születés mértéke mindinkább veszít jelentőségéből. Ennélfogva azt várhatnánk, hogy a térítő vallások jobban járnak a műszakilag fejlett társadalmakban. Újfajta vallások megjelenésére számíthatunk, és arra is, hogy azok a régi hitek maradnak fenn, amelyeknek a mémjei alkalmazkodni tudnak a változó időkhez, míg mások a kihálás szélére sodródnak.

Kétlem, hogy az emberiség valaha is teljesen megszabadul a vallásos hittől. Ha a felsorolt érvek helyesnek

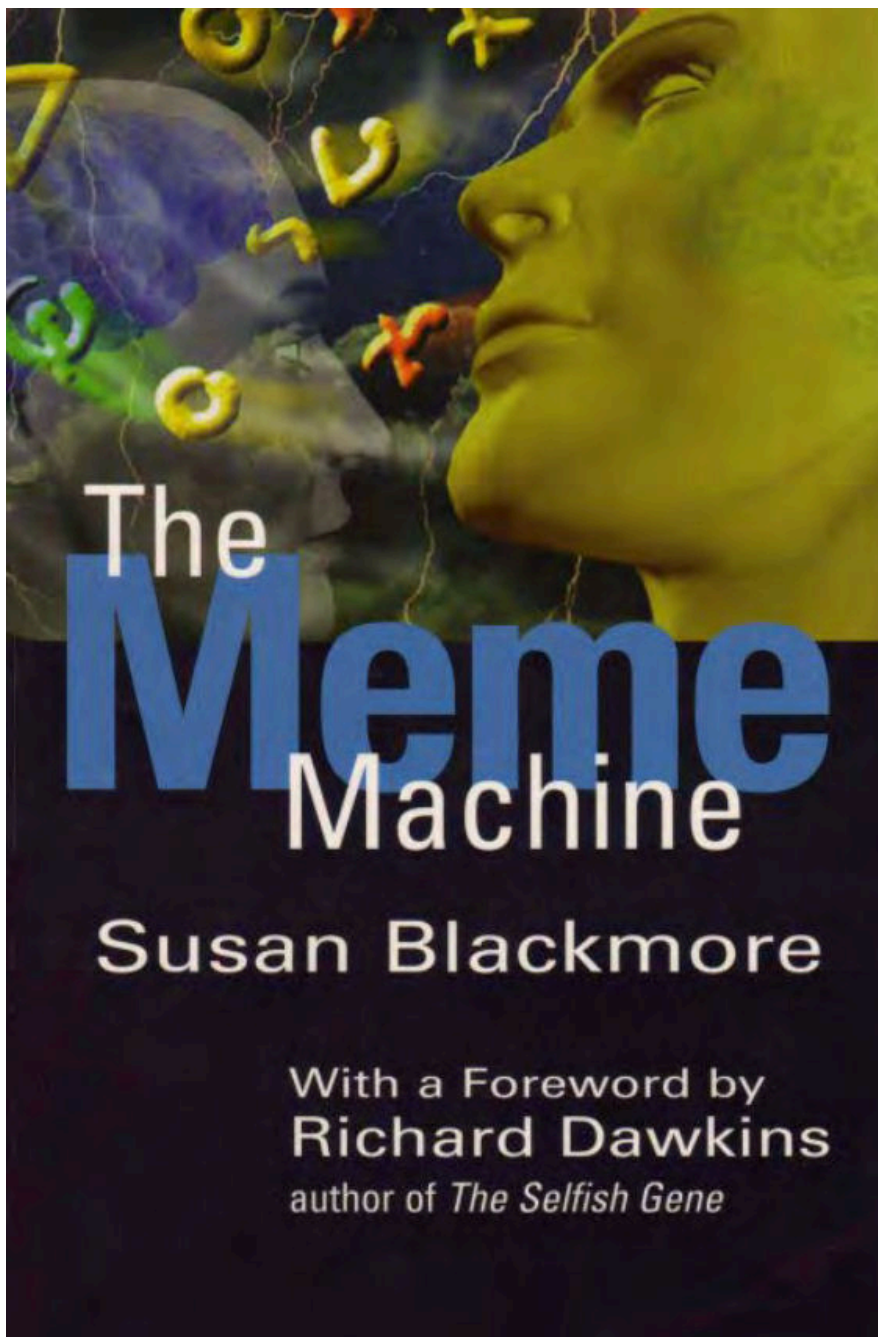
bizonyulnak, akkor a vallásokat két igen lendületes erő hajtja előre. Először is az emberi elme és az agy úgy formálódott, hogy különösen fogékonyá váljék a vallásos eszmék iránt; másodszer a vallási mémek bevetik a legjobb mémtrükköket a bevált tartalékból, hogy biztosítsák saját fennmaradásukat és szaporodásukat. Ez magyarázhatja a vallások konok életrealitását a tudományosan művelt társadalmakban, valamint azt, hogy kudarcot vallottak azok a politikai dogmák alapján álló törekvések, amelyekkel egyes társadalmakban megpróbálták eltörölni minden vallásos megnyilvánulást. Agyunk és elménk talán úgy formálódott, hogy természetes módon vallásos legyen, ezért tényleg nehéz a logika és a tudományos bizonyítékok segítségével gondolkodásunk megváltoztatása. Nehéz, de nem lehetetlen.

Tudomány és vallás

Utaltam már arra, hogy bizonyos értelemben a tudomány fölötté áll a vallásnak, és most szeretném megvédeni ezt a nézetet. A tudományt - a valláshoz hasonlóan - mémplexek tömege alkotja. Vannak benne elméletek és feltevések, módszertani eljárások és kísérleti modellek, intellektuális hagyományok és régóta fennálló hamis nézetek. A tudomány tele van emberek által kiagyalt ötletekkel, önkényes megállapodásokkal és történelmileg beleépült fanyar véleményekkel. A tudomány éppúgy nem „a végső igazság”, mint bármely más mémplex. De a memetika olyan összefüggérendszer teremt, amelyben világosabban látszik, miért kínál meggyőzőbb igazságot a tudomány, mint a vallás.

A természetes kiválogatódás révén szervezetünk tervrajza úgy alakult, hogy igazságkereső lényé váltunk. Észlelérendszerünk úgy fejlődött, hogy hű modellt adjon a világról, és pontosan meghatározza, mi történik a közeljövőben. Agyunk szerkezete arra szolgál, hogy hatékonyan oldjuk meg a gondokat, és határozott döntéseket hozunk. Természetesen észlelésünk csak részleges, és döntéseink sem tekinthetők mindig ragyogónak - de használhatatlannak éppen nem mondhatók. Ha nem volnának mémjeink, ez a rendszer sokkal jobban működne; s a lehető legtökéletesebben megértenénk a világot, amennyire csak lehetőségünk nyílik ilyen körülmények között. De hát vannak mémjeink, és a mémekkel együtt nemcsak a világ újszerű ellenőrzésére és működésének elrejelzésére nyílik lehetőségünk, hanem jelentkeznek a mémtrükkök, az ingyenélő mémek, a félrevezető mémek és a hamis mémek is.

A tudomány alapján véve folyamatnak tekinthető, olyan módszerek készletének, amellyel igyekszünk megkülönböztetni az igazi mémeket a hamisaktól. Legmélyén az az elképzelés húzódik meg, hogy több eredményt érünk el, ha elméleteket kovácsolunk a világról, és ezeket próbára tesszük, mint ha észlelérendszereinkre támaszkodnánk. A tudomány nem tökéletes. A kutatók néhanapján csalnak, hogy hatalomra és befolyásra tegyenek szert, hamis eredményeik pedig évtizedekig fennmaradhatnak, miközben jövőbeli kutatók tucatjait vezetik félre.

Hamis elméletek burjánzanak a tudományban éppúgy, mint a vallásban, és sokszor ugyanazokból az okokból. A megnyugtató eszmék nagyobb valószínűséggel bizonyulnak tartósnak, mint a riasztók; az embert magasztaló eszmék sokkal népszerűbbek, mint azok, amelyek ezt nem teszik. A törzsfejlődés elmélete azért ütközött hihetetlen ellenállásba, mert olyan képet vázolt fel az emberiségről, amely sokaknak egyáltalán nem tetszett. Valószínűleg ugyanez lesz érvényes a memetikára is. Ám a tudomány lényegét az a módszer adja, hogy minden elképzelést alá kell vetni a gyakorlat próbájának. A kutatóknak előre meg kell mondaniuk, mi fog történni, ha egy bizonyos elmélet érvényes, és aztán rá kell jönniük, mik a következményei ennek. Pontosan így próbáltam eljárni a memetika elméletével kapcsolatban.

A vallások nem ezt teszik. A vallások elméleteket dolgoznak ki a világról, és aztán megakadályozzák, hogy ezeket bárki ellenőrizze. A vallások szelíd, vonzó és megnyugtató eszmékkel látnak el bennünket, majd ezeket az igazság, a szépség és a jószág áruhájába bújtatják. Ennek tudható be, hogy olyan elméletek is terjedhetnek, amelyek hazugok, csúnyák vagy szörnyűek.

Befejezésként megállapíthatjuk, hogy nem találunk olyan végső igazságokat, amelyek egyszer s mindenkorra kizárják a vitákat, hanem csak többé-kevésbé igaznak látszó elméletekkel és jobb vagy rosszabb jóslatokkal kell beérnünk. De határozottan védem azt az álláspontot, hogy legjobb formájában a tudomány sokkal több igazságot tartalmaz, mint a vallás.

(Részlet Susan Blackmore: A mémgépezet; Kulturális gének - a mémek cím? könyvéb?l)

antidogma.hu

Tisztelt olvasók! Legyenek olyan kedvesek és támogassák "lájkkukkal" a **Flag Polgári Magazin** facebook oldalát, a következ? címen: <https://www.facebook.com/flagmagazin>

- Minden "lájk számít, segíti a magazin m?ködését!

Köszönettel és barátsággal!

www.flagmagazin.hu

Ajánló